MODERNISMUL SOCIALIST – MODALITATE DE DISEMINARE A UNEI NOI IDEOLOGII ÎN ARHITECTURA EDIFICIILOR PENTRU SPECTACOL

Aurelia TRIFAN

Institutul Patrimoniului Cultural

CZU:[725.822+725.824](478)(091)

<https://doi.org/10.52603/9789975351379.14>

Socialist modernism – a way of disseminating a new ideology in the architecture of entertainment buildings

Summary: During the years 1955–1991, the attempts and searches meant to impose qualities corresponding to the fundamental principles of socialism on the architecture led to the realization of buildings with distinctive features, qualified today as modernist-socialist. Over a period of more than three decades, Soviet architecture turned to a synthesis of Western paradigms and its own avant-garde, largely unbuilt heritage.

Theater, cinema and music, considered to be fields of culture accessible to the masses at large, are the genres of art placed at the center of the cultural policy of the Soviet state. In addition to the old buildings readapted for cultural activities, new buildings are designed based on a rigorous transposition of functional requirements. Representative for this time period are the cinemas designed to meet the requirements of a growing audience and to be expressive architectural pieces in the new micro-districts. The large number of houses of culture built in the district centers on the basis of standard projects is significant. At the same time, unique architectural programs appear functionally reflecting the social superstructure.

Keywords: cultural policy, modernist-socialist architecture, cinemas, houses of culture, standard projects, monumental painting.

Discursul liderului politic de la Kremlin, Nikita Hrușciiov, din 7 decembrie 1954, la „Conferința unională a constructorilor, arhitecților și muncitorilor din industria materialelor de construcții, din industria construcțiilor de mașini pentru construcții și din proiectare și cercetare” pune capăt „exceselor” în arhitectură, contribuind la industrializarea tehnicilor de construcție, cu accente asupra standardizării și tipizării, prefabricării și a producției de masă a elementelor structurale ale clădirilor.

La 23 august 1955 CC al PCUS și Consiliul de Miniștri al URSS adoptă Hotărârea „Cu privire la măsurile de industrializare, de îmbunătățire a calității și reducerii cheltuielilor în construcții”, stabilindu-se că pentru „îmbunătățirea radicală a activităților de construcție” e nevoie de utilizarea largă a betonului armat, ce ar permite „de a spori productivitatea muncii și a reduce cheltuielile în construcții într-un termen scurt”.

În această directivă se subliniază că, începând cu a doua jumătate a anului 1956, construirea atât a blocurilor locative, cât și a edificiilor publice urmează să se înfăptuiască în exclusivitate după proiecte-tip. Astfel, se decide elaborarea noilor metode, principii de proiectare și aplicarea lor în practica industrializată în favoarea edificării mai rapide a clădirilor publice. Se pune accent pe gruparea încăperilor cu funcții similare, spații unifi-

cate după geometrie și suprafață, la fel se normează R (*Regim de înălțime*), POT (*Procent de Ocupare a Terenului*), CUT (*Coeficient de Utilizare a Terenului*) etc. pentru elaborarea proiectelor-tip (Tronciu 2019: 89).

Scopul principal pe care urmau să-l atingă arhitecții sovietici era de a crea edificii în conformitate cu cele mai economice și performante proiecte-tip, contribuind pe toate căile la perfecționarea metodelor industriale în construcții (Ursu 2013: 373). Pentru a realiza acest deziderat, arhitecții erau obligați să posede tehnica modernă din construcții, să înțeleagă problemele economiei construcțiilor, să manifeste o atitudine inovatoare față de realizarea sarcinilor de creație.

Preocupărilor în domeniul culturii artistice ca parte a politicii statului sovietic li se acorda o deosebită atenție. Dintre genurile de artă plasate în centrul politicii culturale este remarcată cinematografia și muzica, considerate, asemenea teatrului, sfere ale culturii care în primii ani postbelici erau mai accesibile maselor largi (Ursu 2013: 123). Arta cinematografică, fiind o arta cu cel mai vast auditoriu și cu o influență considerabilă a filmului, a fost apreciată de întemeietorii și diriguitorii imperiului sovietic ca „cea mai importantă dintre toate genurile de artă”, o armă ideologică de propagandă și agitație (Ursu 2013: 170). După război, conducerea de partid și de stat a inițiat măsurile necesare creării și dezvoltării cinematografiei în RSSM, verigă însemnată a revoluției culturale ce se înfăptuia în noua republică sovietică. Cinematograful devine, așadar, parte a vieții culturale locale, care avantajează construirea unei comunități și a unei identități culturale.

Popularitatea emergentă a filmului contribuie la apariția rapidă a cinematografelelor concepute într-un stil arhitectural nou. Cinematografele care, cel puțin parțial, au fost construite după modelul teatrelor se detașează de ele, provocând nașterea unei arhitecturi specifice, adaptată proiecției de filme și eliberată de orice afiliere cu teatrul.

Trebuie să constatăm că edificiile pentru spectacol se modifică, mutațiile și metamorfozele lor corespunzând transformărilor social-economice. Încercările și căutările menite să imprime arhitecturii calități corespunzătoare principiilor fundamentale ale socialismului au dus la realizarea unor edificii cu caracteristici distincte.

Odată cu dezvoltarea construcțiilor de locuințe în masă și creșterea populației, lipsa clădirilor cu destinație culturală, printre care cinematografele și casele de cultură, trebuia recuperată. Din motivul fondurilor limitate pentru acest tip de construcții, standardele au permis proiectarea cinematografelelor cu un set redus de încăperi auxiliare, fără zone dezvoltate ale holului sau vestibului.

La sfârșitul anilor '50-începutul anilor '60 ai sec. al XX-lea, V. Voitehovschi îndeplinește „comanda socială” prin proiectarea cinematografelelor „Chișinău” de pe strada Benderskaia („Casa Actorului”, str. Tighina), „Tkacenko” la Poșta Veche („Fortuna”, str. Doina), „40 лет ВЛКСМ” de pe șoseaua Kotovski („Gaudeamus”, șos. Hâncești) (Босенко 2009).

Pe parcursul anilor '60 situația se schimbă. Proiectat de arhitectul G. Penbek, cu un număr mai mare de spații auxiliare, este construit în sectorul Râșcani al capitalei cinematograful „Șipka”. În aceeași perioadă, este reconstruit conform proiectului arhitectului R. Bekesevici cinematograful „Biruința” din sectorul Centru. Fiind inițial un cinematograf cu o singură sală, a fost transformat în unul cu trei săli, cu un foaier și vestibul dezvoltat.

Pe bulevardul „Tineretului” (bd. Grigore Vieru), se construiește conform proiectului colectivului Institutului Central de Cercetare a Economiei și Proiectare de clădiri pen-

tru spectacol (rus: Центральный Научно-Исследовательский Институт Экономики, Проектирования зрелищных зданий) cel mai mare cinematograf din această perioadă cu o capacitate de 940 locuri – cinematograful „Moscova”, arhitect L. Kurennoi. Arhitectura acestuia era dominată de volumul opac și masiv al sălii de proiecție și al holului înalt datorită organizării intrării la balcon dinspre hol. Proiectarea acestui cinematograf, de asemenea, se realizează cu un set redus de încăperi și, deși suprafața foaierului a fost ușor mărită prin înaintarea porțiunii vitrate spre exterior, în afara coloanelor, acest lucru nu a fost resimțit în exploatare pe deplin. Construit în centrul vechi al orașului, cinematograful „Moscova” a înlocuit biserica Sf. Arhangheli, demolată pentru a se elimina poziția sa dominantă în zonă și a pune în loc un nucleu de cultură de tip nou (Cinematograful 2018).

În sectorul Botanica, în imediata apropiere a Parcului Valea Trandafirilor, la intersecția bd. Decebal și str. Trandafirilor, este construit cinematograful „Iskra” după un proiect-tip adaptat amplasamentului. Proiectarea cinematografului de arhitectul R. Bekesevici a prevăzut suprafețe mai mari pentru foaier și vestibul, suficiente pentru a crea mai mult confort pentru vizitatori și a îmbunătăți semnificativ aspectul arhitectural al clădirii. Conexiunea dintre interior și exterior a fost realizată de suprafețele vitrate ale holului amplu. Lucrările de construcție au fost finalizate în aprilie 1970, iar numele „Iskra” a marcat jubileul de 100 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin, fiind titlul primului ziar de propagandă leninistă.

Cinematograful „Flacăra” este construit în sectorul Buiucani după un proiect-tip dezvoltat de arhitectul V. Zaharov. Este finalizat în 1976. Arhitectura acestui cinematograf, fiind în concordanță cu arhitectura altor cinematografe moderniste caracteristice epocii anilor '70, dispunea de o sală de 500 locuri, iar filmele erau proiectate pe un ecran lat.

Cinematografe apar și în zonele de recreere și agrement ale orașului. Astfel, a fost construit în aer liber „Cinematograful de vară”, cunoscut sub denumirea „Дневное кино”. Acesta este deschis într-o zonă de agrement din Valea Morilor – Parcul Central de Odihnă și Agrement – cu scopul de a găzdui publicul în timpul verii, când parcul era principalul punct de atracție pentru locuitorii capitalei. Un proiect-tip al arhitectului C. Pavlovski a fost adaptat de arhitectul R. Curț la condițiile reliefului înclinat din Valea Morilor. Clădirea avea pereți de piatră și era acoperită cu un baldachin de pânză. Cinematograful de vară avea forma unui amfiteatru, cu o capacitate de 728 locuri, iar filmele erau prezentate pe un ecran lat, conturat în catifea neagră, permițând o vizionare optimă pe parcursul zilei. În loc de scaune individuale, teatrul avea bănci lungi din lemn (Nesterov 2018).

Relieful înclinat al parcului a permis construirea sub cinematograful de vară a unui de iarnă, cu intrarea pe partea inferioară. Teatrul de iarnă avea o capacitate de 190 locuri, cu mobilier asemănător celui din cinematograful în aer liber: bănci lungi care nu permiteau circulația spectatorilor decât printr-un interval central (Nesterov 2018).

În anii 1960–1970, în țară s-a dezvoltat construcția de cluburi, case de cultură și construcții sportive, fiind date în exploatare peste 500 de clădiri. Autoritățile au depus maximum eforturi pentru a crea o casă de cultură, un club ori un palat cultural în fiecare localitate urbană sau rurală. Atenția deosebită se datorează faptului că casele de cultură erau privite ca una din principalele verigi în activitatea ideologică a regimului comunist

cu masele. Majoritatea activităților culturale care se desfășurau în cadrul caselor de cultură aveau o tentă clară propagandistică (Politica 2011).

Amploarea pe care a căpătat-o revoluția culturală în țara noastră iese în evidență prin numărul semnificativ de mare a caselor de cultură realizate în centrele raionale pe bază de proiecte-tip, demonstrând tendințe formaliste concretizate în aplicarea mai multor genuri de fațade. Proiectul Casei de cultură, realizat de arhitectul D. Palatnik, este reprodus prin multiplicare în orașele Chișinău, Bălți, Cahul și Tiraspol (Tronciu 2019: 89).

În anul 1971, la Chișinău, la începutul bulevardului Moscova, este construit Palatul de Cultură al Sindicatelor (arhitectii proiectului D. Palatnic și F. Șostac) cu o sală principală de 800 de locuri, cu spații de club și sportive dezvoltate, având o suprafață mai mare de 6 mii m².

În anul 1980, în zona Gării Feroviare, la intersecția străzii Timošenko (bd. Decebal) și a bulevardului Gagarin, a fost construită clădirea Palatului de Cultură al Feroviarilor (arhitectii proiectului S. Șoihet, B. Vaisbein și T. Lomova). Soluționarea arhitecturală și de sistematizare a Palatului, pe lângă faptul că concepea complexul ca reper urban, a reieșit și din necesitatea de a organiza intrarea în parcul V. I. Lenin (Valea Trandafirilor). Pentru a sublinia alea principală a parcului autorii proiectului recurg la introducerea unei galerii care permitea trecerea pe sub ea la nivelul terenului, organizând o intrare somptuoasă care ar atrage privirea trecătorului și totodată ar lega cele două volume ale complexului cu destinație diferită – pentru spectacole și activități sportive – într-un complex arhitectural integral.

Perioada modernist-socialistă se caracterizează prin căutări intense și în domeniul sintezei arhitecturii și artei monumentale. Manifestări ale acestui proces sunt compozițiile în tehnica mozaicului. Primele experimente de acest fel au apărut în URSS în anii '60 ai secolului trecut. Georgienii au dat tonul, folosind cea mai obișnuită țiglă colorată, apoi ideea a fost preluată de artiștii plastici din alte republici sovietice. După care serviciile ideologice au văzut în acestea un gen de propagandă monumentală, prin care putea fi glorificată o idee sau alta.

Creația artistică din RSSM se dezvoltă sub influența factorilor politici, sociali și culturali ai timpului, iar sarcinile puse în fața artiștilor plastici precum transformarea convingerilor ideologice ale poporului și educarea în spiritul socialismului intenționau formarea omului de tip nou, a cetățeanului societății comuniste (Podlesnaia 2015: 100). În pictura monumentală se relevă tema muncii, dragostei față de patrie și pamânt, aspirația poporului pentru pace și fericire, demonstrarea puterii statului sovietic.

Concomitent cu noile sarcini ale arhitecturii și proiectării cartierelor urbane care prevedeau construcția clădirilor-tip, în pictura monumentală a acestor ani se apelează la diferite moduri de finisare artistică a fațadelor principale, uneori și ale celor laterale (Podlesnaia 2015: 106). Începând cu mijlocul anilor '60, mozaicurile tematice din *tesselle*¹ de ceramică sunt utilizate pe larg la finisarea artistică a edificiilor publice pentru spectacol.

În RSSM pot fi relevate aporturile artiștilor plastici, evidențiind mozaicurile „Munca și Arta” de pe fațada principală a Palatului de Cultură „Pavel Tkacenko” din Bender, cât

---

¹ *tesselle* – piesă care face parte dintr-o compoziție ornamentală formată din elemente mici juxtapuse (din fr.)

și din interior, realizate de V. Obuh și M. Burea în 1963; frescele „Ospitalitatea”, „Toastul” și „Nunta” din interiorul Casei de cultură din satul Chițcani, realizate de I. Bogdesco și L. Beleaev în 1969; mozaicul „Moldova” de pe fațada Casei de cultură din or. Râbnița, realizat de M. Burea în 1971; mozaicul „Plugarul universului”, clădirea Centrului pentru Tineret I. Gagarin din Chișinău, realizat de Aurel David în 1972; mozaicul „Arta” de pe fațada Palatului de Cultură al Sindicatelor din Chișinău, realizat de M. Burea în 1972; mozaicul „Deșteptarea” de pe fațada Casei de cultură din satul Mocra, realizat de A. Kuzmin și I. Tăburța în 1977 etc.

Politica culturală în RSSM determină crearea unei culturi artistice ce include un număr impunător de mecanisme de propagandă și educație, nucleul căreia este reprezentat de ideologie, iar formele culturii se bazează pe idei conceptuale precum ideea „comunismului”, „eroismului”, „colectivismului” și a „luptei” aprige cu dușmanii sistemului sovietic (Ursu 2013: 39).

E de menționat dificultatea evaluării arhitecturii acestei perioade fără a înțelege pe deplin circumstanțele vremii care au contribuit la faptul că arhitectura devine „exclusiv modernistă” și aproape în întregime standardizată, lucrările personalizate fiind o raritate. Arhitectura pe o perioadă de mai bine de trei decenii se dezvoltă sub o ideologie rigidă a statului sovietic și capătă datorită acestui fapt o mulțime de caracteristici corespunzătoare criticate destul de dur. Cu toate acestea, cercetările de ultima oră din arhitectura modernistă au făcut posibilă depistarea unui număr mare de edificii distincte prin plasticitatea și rafinamentul detaliilor, metodele inovatoare de utilizare a materialelor contemporane și complexitatea spațială, care au trezit interesul public și științific pentru patrimoniul modernist-socialist și protejarea acestuia. Pe fondul proiectelor fără chip ștampilate în institutele mari de proiectare din URSS, au existat și manifestări locale speciale ale acestei tendințe arhitecturale – clădiri create de arhitecți talentați.

Referințe bibliografice:

Arhitectura modernist-socialistă. România și Republica Moldova. 1955–1989/91. Ghid de arhitectură. București: B.A.C.U., 2018.

Cinematograful Moscova, Chișinău. 2018. – <http://romd.socialistmodernism.com/index.php/2018/08/21/cinematograful-moscova-chisinau/> (accesat 14.11.2019).

Nesterov T. The cinemas of Chisinau. 2018. – <http://bacu.ro/the-cinemas-of-chisinau-republic-of-moldova/> (accesat 16.11.2019).

Podlesnaia N. Pictura monumentală din Basarabia și RSS Moldovenească. Teză de dr în studiul artelor și culturologie. Chișinău, 2015.

Politica culturală a Republicii Moldova: de la schimbări la reforme și viabilitate. 2011. – http://www.oberliht.com/wp-content/uploads/2011/02/viziuni_de_viitor_5-mese-rotunde_raportul_final.pdf (29.03.2021).

Tronciu S. Constituirea arhitecturii orașului fluvial Tiraspol. Teză de dr în arhitectură. Chișinău, 2019.

Ursu V. Politica culturală în RSSM, 1944–1956. Chișinău: Pontos, 2013.

Босенко Г. Зодчий Валентин Войцеховский. 2009. – <http://www.bosenko.net/ru/articles/9> (accesat 07.11.2019).

Cinematograful „Şipka”. Arh. G. Penbek. Anii '60 ai sec. XX

Cinematograful „Moskva”. Arhitect L. Kurennoi. 1965

Cinematograful „Iskra”. Arhitect R. Bekesevici. 1970

Palatul de Cultură al Sindicatelor. Arhitecți D. Palatnic și F. Șostac. 1971

Date despre autor: Aurelia Trifan, doctor în arhitectură, cercetător științific, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău,
e-mail: trifanaure-lia@mail.ru